

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**

**ИЗВЕШТАЈ О ПРЕГЛЕДУ И ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ
„Рукописна заоставштина редитеља Јурија Ракитина“ мср Тамаре Жељски**

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
<p>1. Датум и орган који је именовано комисију: Комисију је именовало Наставно-научно веће Филолошког факултета на седници од 21. јуна 2018. године.</p> <p>2. Састав комисије:</p> <p>Ментор: др Корнелија Ичин, редовни професор, Филолошки факултет – Београд Ужа научна област: Руска књижевност Датум избора у звање: 15. јул 2009.</p> <p>др Бобан Ђурић, доцент, Филолошки факултет – Београд Ужа научна област: Руска књижевност Датум избора у звање: 11. март 2014.</p> <p>др Татјана Јововић, ванредни професор, Филолошки факултет – Никшић Ужа научна област: Руска књижевност Датум избора у звање: 27. октобар 2016.</p>
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
<p>1. Име, име једног родитеља, презиме: Тамара, Милорад, Жељски</p> <p>2. Датум рођења, општина, република: 19. 1. 1979, Вршац, Србија</p> <p>3. Датум одбране, место и назив мастер рада: 20. 10. 2011, Филолошки факултет, Београд, <i>Група уметника „Плави јахач“: утопија једне модерне</i></p> <p>4. Научна област из које је стечено академско звање мастера: Руска култура</p>
III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:
Рукописна заоставштина редитеља Јурија Ракитина
IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ Навести кратак садржај са назнаком броја страна поглавља, слика, шема, графикона и сл.
<p>Докторска дисертација мср Тамаре Жељски „Рукописна заоставштина редитеља Јурија Ракитина“ обухвата 253 компјутерски штампане странице, а подељена је на следећа поглавља: Увод (стр. 1–9); 1. Период пре емигрирања у Краљевину СХС (9–59); 2. Период стваралаштва у Београду (60–151); 3. Новосадски период (152–208); 4. Ракитин о другим формама уметничког стваралаштва (209–223); 5. Осврти на друштвено-политичку стварност, поједине народе и државе (224–229); 6. Записи о приватном животу (230–239); Закључак (240–244); Литература (245–253). Списак литературе се састоји од 128 библиографских јединица.</p>
V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:
<p>Увод садржи биографске податке и концизан преглед плодног позоришног рада Јурија Ракитина (од 45 година дуге каријере, 32 стваралачки најзрелије године је провео у Србији), као и детаљан опис обима, карактеристика</p>

и тема обухваћених његовом рукописном заоставштином коју чини више од пет хиљада страна на руском језику, а чува се у форми легата у Позоришном музеју Војводине у Новом Саду. Кандидат мрр Тамара Жељски у уводу правилно закључује да до сада није спроведено систематско и заокружено научно истраживање ове грађе, односно редитељевог рада, уметничких погледа, ставова и свих других аспеката живота руског редитеља, те све наведено истиче као основни циљ своје докторске дисертације, на чију композицију је у појединим деловима пресудно утицала структура самих рукописа и Ракитинов принцип вођења дневника. Најзад, кандидат је у уводу дао методолошки оквир и циљеве истраживања, уз кратак осврт на релевантне радове научника који су проучавали поједине аспекте Ракитиновог живота и рада, користећи у ту сврху фрагменте његових сачуваних рукописа.

Прво поглавље носи наслов „*Период пре емигрирања у Краљевину СХС*“ и има следећа потпоглавља:

1.1 *Школовање у Санкт Петербургу*. У овом делу рада кандидат прегледно и исцрпно излаже и коментарише период од 1901. до 1905. године, односно Ракитиново школовање и почетке на руској позоришној сцени, којима је редитељ посветио један од својих најважнијих рукописа – „Успомене“ настале у августу и септембру 1933. године, а на које се повремено враћао и у бројним дневницима. На основу анализе ових рукописа кандидат је оправдано оценио да су личности, места, догађаји и импресије одлучујуће деловали на Ракитиново професионално формирање и трајну, органску повезаност с руским позориштем. Описано је његово школовање у Императорском позоришном конзерваторијуму, с освртом на педагошки утицај који је на њега извршио Владимир Давидов. Посебна пажња је посвећена његовим првим улогама у школским представама, али и комадима највећих редитеља и глумаца тога доба, које је Ракитин гледао у императорским позориштима, упијајући утицај тадашњих кључних позоришних струјања. Кандидат је уочио важност догађаја који су у Ракитиновом животу уследили у пролеће 1905. године, када се упознао с радом позоришних уметника из Москве, захваљујући гостовању Московског художественног театра (МХТ) у Санкт Петербургу. Наиме, тада је упознао и одушевио се личношћу Константина Станиславског, који му је понудио да после школовања глумачку каријеру започне у Москви, што је Ракитин убрзо и прихватио, чему је посвећено следеће потпоглавље 1.2, под насловом *Ангажман у Москви*. Будући да Ракитин о овом периоду није оставио целовит запис, кандидат је његов живот и рад током московских година (1905-1911) на задовољавајући начин реконструисао на основу фрагмената сачуваних по различитим дневницима редитеља, као и захваљујући доступној литератури на српском и руском језику. У овом делу рада по значају се издвајају коментари о Ракитиновом учењу и заједничком раду са Всеволодом Мејерхољдом, за кога се на основу сачуване грађе закључује да је био његов главни уметнички узор и пријатељ, затим са Владимиром Немировичем-Данченком, а нарочито са Станиславским, због чега је кандидат у оквиру овог потпоглавља Ракитинове многобројне утиске о овом позоришном ствараоцу сабрао и издвојио у део 1.2.1 „*Сарадња и утицаји Станиславског*“.

1.3 *Повратак у Санкт Петербург и последње године у Русији*. У овом делу кандидат излаже Ракитиново ангажовање у царским позориштима Александринском и Михајловском, у коме је, према сопственим речима, веома успешним постављањем Шекспирове „Богојављенске ноћи“ октобра 1912. године „постао режисер“. У наставку овог потпоглавља кандидат описује позоришну атмосферу у тадашњем Санкт Петербургу, у коме је Ракитин до Октобарске револуције 1917. године поставио више од тридесет представа, укључујући и комад Дмитрија Мерешковског „Романтичари“, режиран у сарадњи с Мејерхољдом.

1.4 *Прва година у емиграцији*. Кандидат износи детаље Ракитиновог напуштања руске престонице због револуционарних дешавања и пребацивања у различите делове земље, закључно с Феодосијом, из које је 1920. године отпутовао у Истанбул и започео више од три деценије дуг живот у емиграцији. Највећи део потпоглавља је резултат детаљне и систематичне анализе веома исцрпног и садржајно богатог Ракитиновог дневника под насловом „Константинопол“, на основу кога је кандидат изучио и презентовао психичко стање, породичне и материјалне прилике, однос према другим руским емигрантима и локалном становништву, као и ангажовање на неколико представа које је режирао у Турској. Завршни део потпоглавља је посвећен припремама за пресељење у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, које је уследило крајем децембра 1920. године.

Друго поглавље „*Период стваралаштва у Београду*“ је најобимнији део докторске дисертације и подељено је у два потпоглавља, при чему је прво од њих састављено од још четири мање целине.

2.1 *Рад у београдским позориштима, режиране представе и припреме за поставке*. Кандидат у овом потпоглављу даје детаљну слику првих година Ракитинових режија у београдским позориштима, описујући његове успехе, разочарања, као и односе с глумцима, управом, позоришном критиком и публиком. Основни квалитет овог поглавља је чињеница да је реч о дескрипцији и анализи веома личних и интересантних судова и погледа редитеља који је, као већ потпуно формиран изданак добре уметничке реалистичке традиције МХТ-а, с властитим наклоностима ка типизацији и гротесци, у београдско Народно позориште дошао у правом тренутку, када је глумачка трупа била још разнородна и неуиграна. У таквим околностима, Ракитин је уз Михајла Исаиловића поставио више и строге уметничке захтеве у режији, унео у рад свестрану студију,

европска мерила, велику ерудицију и озбиљну сценску дисциплину, што је учинило да, како кандидат закључује, буде један од најзаслужнијих за уобличавање београдског Народног позоришта у озбиљну, професионалну и модерну кућу уметности. Стога је, према мишљењу познавалаца позоришних прилика, уз Исаиловића и Бранка Гавелу, спадао међу најбоље редитеље у историји српског позоришта. Имајући у виду тај контекст, долази се до закључка да је кључни научни допринос како овог, тако и делова дисертације које следе, то што кандидат, користећи аутентичне интимне Ракитинове записе, пружа могућност да се у значајној мери рedefинише досадашња слика о овом уметнику у нашој науци, на основу које би се могло помислити да је редитељ лако прихватио нову средину и успоставио хармоничне односе и плодну сарадњу са српским позоришним ствараоцима, те да је о њима у највећем броју случајева имао позитивно мишљење. Међутим, Ракитинови судови и коментари о српском друштву и културној средини, укључујући и домаће глумце, редитеље и публику, претежно су поражавајући, испуњени горчином и озлојеђеношћу осетљивог, незадовољног и депресивног уметника, растрзаног између тежњи да буде скроман, и снажног, непобедиво осећаја повређене сујете, који сматра да га нова домовина није прихватила онако како заслужује.

2.1.1 *Београдска пародија на комад „Невоље због памети“*. У овом делу рада кандидат је приказао редитељев рад на драми Александра Грибоједова, која је успешно изведена 1. јуна 1940. године у Руском дому у Београду, али због лоше организације и пада интересовања глалаца није наставила да се приказује.

2.1.2 *„Кањош Мацедонових“ Димитрија Димитријевића*. Кандидат је у другом делу овог потпоглавља убедљиво показао разлоге због којих је представа *„Кањош Мацедонових“*, премијерно приказана 8. јуна 1940. године, била један од највећих уметничких изазова за Ракитина. Управо је то био разлог због кога је то била једна од представа о којима је оставио највише дневничких записа, готово из дана у дан описујући рад с глумцима, осмишљавање мизансцена и друге њене аспекте.

2.1.3 *Представа поводом двадесетогодишњице рада у Београду*. Захваљујући уложеним напорима кандидата да проучи и на адекватан начин изложи суштину Ракитинових рукописа, овај део потпоглавља, посвећен његовој тзв. јубиларној представи *„Шума“* Александра Островског (поводом 35 година рада у позоришту и 20 година режирања у Београду), посебно је богат детаљима који могу бити од користи не само проучаваоцима позоришне уметности, него и онима који се интересују за шири контекст културних струјања у руској емиграцији у првој половини XX века.

2.1.4 *Последње године у Београду*. Кандидат је овим делом дисертације обухватио период од краја 1940. до 1946. године, односно од предавања на Музичкој академији, рада на комаду *„Понор“* који је остао недовршен, као и на представи *„Душан млади краљ“*, па до престанка рада у Народном позоришту. Будући да у Ракитиновој рукописној заоставштини нису сачувани дневници вођени током Другог светског рата, кандидат је уложио напор да на основу друге доступне грађе и литературе реконструише то раздобље његовог живота, свакако најтеже од напуштања Русије, јер је у њему поделио судбину српског народа у рату, био тешко болестан и изложен великој немаштини, а после Другог светског рата и потпуно маргинализован у Народном позоришту, што га је приморало да напусти Београд и каријеру настави у Новом Саду.

2.2 *Активности у Савезу руских писаца и новинара у Београду*. Овим потпоглављем је по први пут у нашој науци обухваћен Ракитинов ангажман у Савезу руских писаца и новинара у Београду, у чијем оснивању је учествовао. Осим тога, извесно време је провео у управи Савеза и релативно често учествовао у његовим активностима, између осталог и тако што је за његову Драмску секцију од 1927. до 1937. године режирао девет представа, укључујући Стриндберга, Грибоједова и Пушкина.

Трећим поглављем „Новосадски период“ кандидат је дао преглед последњих пет година Ракитиног живота и рада, у коме је успео да покаже како је тај период уједно био и врхунац његовог зрелог стваралачког израза. Највећи део овог поглавља је посвећен појединим комадима режираним у том периоду: 3.1 *Представа „Малограђани“ у вршачком Народном позоришту* 1949. године; 3.2 *Период рада на представи „Вишњик“*, премијерно изведеној 1950. године, која је, према мишљењу театролога, а и према закључцима кандидата изведеним на основу обимних дневничких записа, била највиши домет његове режије; 3.3 *„Без кривице криви“*, такође из 1950. године; 3.4 *„Дивља патка“* и 3.5 *„Мирандолина“* режиране 1951. године; 3.6 *„Живи леи“* и 3.7 *„Учене жене“ и последњи дани у СНП-у* којима је обухваћена 1952. година.

У потпоглављу 3.8 *Педагошки рад у Драмском одсеку Државне средње позоришне школе у Новом Саду* кандидат је показао да је Ракитин у Новом Саду у периоду од 1948. до 1952. године развио богату педагошку праксу и стекао значајне додатне приходе радом у Драмском одсеку Државне средње позоришне школе, коју је он у дневницима називао Глумачком школом. Током тог периода поставио је седам представа: Молијеровог *„Тартифа“*, *„Малограђане“* Горког, драматизовану новелу *„Вештица“* од Чехова, Молијеровог *„Силом лекар“*, Мопасанову *„Госпођицу Фифи“*, Гогољеве *„Картароше“* и Фонвизиновог *„Малолетника“*.

Четврто поглавље „Ракитин о другим формама уметничког стваралаштва“ се састоји из два потпоглавља:

4.1 *О писцима и књигама*. Кандидат је у овом потпоглављу показао да се на основу целокупне рукописне заоставштине јасно види да је Ракитин био човек књиге, пажљиви читалац који је често знао да проникне у

суштину дела и изнедри оригиналан коментар, као и да се сложи или одбаци закључке других мислилаца о прочитаном. Такође, кандидат је објаснио да, за разлику од белешки о позоришном стваралаштву, у записима о писцима и књигама не постоји никакав систематичан приступ, већ су настајали спонтано, најчешће непосредно након што би прочитао књигу или када би, подстакнут неким спољним или унутрашњим импулсом, евоцирао успомене на поједине ауторе и њихова дела. Цитирани су и критички сагледани Ракитинови коментари и ставови о писцима које је уважавао и радо читао, попут Николаја Гогоља, Антона Чехова, Ивана Буњина и Максимилијана Волошина, али и о онима чији опус му се није свидео или које је презирао – Иљу Еренбурга, Леонида Андрејева, Константина Баљмонта и др.

4.2 *О филмској уметности* је потпоглавље посвећено филмовима на које се Ракитин осврнуо у својим записима. Као и у делу о прочитаним књигама, кандидат је и овде направио поделу на остварења које је редитељ оценио позитивно – „Мароко“ Јозефа фон Штернберга и „Волга, Волга“ Григорија Александрова, односно негативно – „Моја рођака из Варшаве“ Кармина Галона и „Путовање у живот“ Николаја Ека.

У **Петом поглављу** „*Осврти на друштвено-политичку стварност, поједине народе и државе*“ кандидат је уобличио Ракитинов идеолошко-политички профил, приказујући га као верног поданика руског цара и цркве, конзервативца, политичког емигранта и противника болшевиизма, који је искључиво из тих перспектива тумачио целокупну друштвено-политичку реалност и формирао генерализујући, обично негативне ставове о појединим народима и државама, укључујући и српски.

У **Шестом поглављу** „*Записи о приватном животу*“ по први пут су детаљно научно осветљени поједини интимни детаљи Ракитиновог живота, као што су односи с родитељима, братом, супругом и сином, што добија на значају ако се узму у обзир рефлексије тих релација на његов рад у позоришту - од потребе за доказивањем пред родитељима до својеврсног „бежања“ у уметност од проблема које је имао са супругом и трагичне судбине његовог сина.

У **Закључку** кандидат резимира своје резултате истраживања.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Юрий Ракитин. *Дневниковые записи 1924-1937 годов*. Белград: Филологический факультет, 2018, 327 стр. (дешифровање, предговор, коментари).
2. „Јуриј Ракитин о стваралаштву и личности Константина Станиславског“, *Зборник Матице српске за славистику*, бр. 86, Нови Сад, 2014, стр. 219-228.
3. „Режисер Јуриј Ракитин о српском театру у дневницима од 1924. до 1937. године“, *Српско-руске књижевне и културне везе: епоха модерне*, Нови Сад: Матица српска, 2018, 197-209.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

У свом темељном истраживању посвећеном рукописној заоставштини позоришног редитеља Јурија Ракитина мр Тамара Жељски је дошла до следећих закључака: 1. Рукописи представљају прворазредни извор података за проучавање најважнијих сфера живота и рада Ј. Ракитина, на основу којих се мења досадашње виђење места и улоге Ракитина у историји наше културе. 2. Из дневничких и других записа открива се Ракитинова личност, критична како према сопственом раду, тако и према другима, оштра у оцени уметничких достигнућа. 3. У дневницима нема аутоцензуре и калкулисања присутног у стручним и пригодним текстовима које је Ракитин у тим годинама објављивао у домаћој и иностраној периодици и штампи. Напротив, компаративном анализом дневника и публикованих текстова јасно се уочавају разлике у ставовима које се крећу у распону од нијансирања па до дијаметралних супротности, што указује да је свако тумачење Ракитиновог односа према српском театру без пажљивог проучавања његових дневника у најмању руку непотпуно, а у одређеним аспектима се може испоставити и као потпуно погрешно. 4. Рукописи непобитно потврђују да су Ракитинова знања, стваралачка енергија, занос, емоције и амбиције били подељено сконцентрисани у позоришту. Отуда и његово ишчекивање да ће до последњег дана режирати и да ће преминути у току пробе. 5. Од посебне важности су Ракитинови текстови о непосредном раду с глумцима, из којих се уочава да је од учесника у представама захтевао дисциплинованост у погледу долазака на пробе, а страст као јединство физичког и психичког напрезања воље у самој глуми на сцени. 6. У складу с новим

подацима добијеним анализом рукописа мора се ревалоризовати однос Ракитина према српским глумцима, редитељима и позоришној уметности уопште. 7. Без сагледавања Ракитинове рукописне заоставштине у свој њеној пуноћи не би се ни у грубим оквирима могла правилно сагледати једна од најважнијих димензија његовог живота у Србији, а то је лични однос према земљи која му је пружила гостопримство и њеном народу. У истом циљу су битни и Ракитинови коментари о другим руским емигрантима. 8. Захваљујући рукописма Ракитин се открива као изузетно религиозна, морална и осетљива особа, привржена успомени на родитеље, разочарана у сопствени породични живот. 9. Потпуно проучени Ракитинови рукописи бацају другачије светло на његов живот и дело, на коме се он показује као мање допадљива личност, али зато његова стваралачка и лична биографија постаје садржајнија, богатија и, што је са становишта науке најважније, веродостојнија.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Мср Тамара Жељски је с изузетном посвећеношћу и умећем дешифровала пет хиљада страница рукописних дневника и забелешки руског режисера Јурија Ракитина, како би анализирала његов поглед на театар, драмски текст, режију, глуму у руској и српској уметничкој средини. Захваљујући способности за рад с рукописом и упућености у руске емигрантске прилике у Србији, посебно у Београду, Тамара Жељски је успела да оствари свеобухватну анализу интимног уметничког света Ракитина, који је деценијама остајао скривен од јавности у више десетина свезака и нотеса. Захваљујући анализи ових записа, проучавању емигрантских друштвено-политичких прилика, упућености у руски и српски позоришни живот између два рата као и у предратној Русији, Тамара Жељски је показала сву сложеност ситуације модернистичког уметника Ракитина на српској сцени 1920-1930-их. Анализом односа Ракитина према Станиславском, Мејерхољду, Јеврејинићу, Балијеву, Тамара Жељски нас је уверила да одлично познаје позоришне тенденције у Русији почетка XX века, укључујући руски кабаре и театар минијатура. С друге стране, Жељски је непогрешиво оценила да несугласице режисера с управом Народног позоришта проистичу често због уплива политике у уметност на нашим просторима. Богатство материјала који је представљен, друштвено и уметнички контекстуализован, критички разматран јесте штиво које се чита с великим занимањем. Откривање потпуно непознатих материјала о позоришним и друштвеним погледима Ракитина неоспорно представља велику вредност за разумевање не само пута руске уметничке емиграције у српској средини, већ и утицаја који је руска уметност вршила у српској уметничкој средини. Нема сумње да ће ово истраживање наћи многобројне читаоце који се занимају за театар – било руски или српски.

IX ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:

На основу свега наведеног комисија позитивно оцењује докторску дисертацију **мср Тамаре Жељски „Рукописна заоставштина редитеља Јурија Ракитина“** и предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да извештај прихвати и упути га Већу друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на сагласност и да мср Тамару Жељски позове на усмену одбрану дисертације пред истом комисијом.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

1. Др Корнелија Ичин, ред. проф. Филолошког факултета, Београд
2. Др Бобан Ђурић, доц. Филолошког факултета, Београд
3. Др Тајана Јововић, ванред. проф. Филолошког факултета, Никшић